

Ulaganje u budućnost
Europska unija

Izradu ovog dokumenta je sufinancirala Europska unija

Studija najboljih praksi u upravljanju kulturnim vrijednostima u inozemstvu i Hrvatskoj

Naručitelj:

Grad Šibenik

Trg palih branitelja Domovinskog rata 1

22 000 Šibenik

Tel: 022/431-000

Fax: 022/431-099

www.sibenik.hr

Projekt je sufinancirala Europska unija iz fonda IPA 2007-2009: Business-Related Infrastructure Grant Scheme

“Revitalizacija tvrđave sv. Mihovil je projekt vrijedan 1.666.388,90 EUR od čega EU sufinancira 999.999,98 EUR ili 60,01%“

SADRŽAJ

1. UVOD.....	3
2. PRIMJERI NAJBOLJE PRAKSE.....	5
2.1. Stari grad Calcata (Calcata, Italija).....	5
2.1.1. Infrastruktura i interpretacija.....	5
2.1.2. Upravljanje i intervencija.....	6
2.2. Sveti Stjepan Sasonski (Regija Abruzzo, Italija).....	8
2.2.1. Infrastruktura i interpretacija.....	8
2.2.2. Upravljanje i intervencija.....	10
2.3. Solin (Hrvatska).....	11
2.3.1. Infrastruktura i interpretacija.....	11
2.3.2. Upravljanje područjem.....	13
2.4. Trogir (Hrvatska).....	14
2.4.1. Infrastruktura i interijer.....	14
2.4.2. Upravljanje.....	18
2.5. Citadela Spandau (Berlin, Njemačka).....	19
2.5.1. Infrastruktura.....	19
2.5.2. Upravljanje.....	21
2.6. Ávila (Ávila, Španjolska).....	22
2.6.1. Infrastruktura i interpretacija.....	23

1. UVOD

U procesu izrade Plana upravljanja kulturnim dobrima grada Šibenika i Šibensko-kninske županije važno je osloniti se i na istraživanja najbolje prakse iz područja revitalizacije kulturno-povijesne baštine i njihovog suvremenog turističkog razvoja. Ova strana iskustva nisu prezentirana zato da bi se slijepo slijedila, jer je svaki od navedenih primjera proizvod specifičnog poslovnog, kulturnog, ekonomskog i društvenog okruženja. Njihova je funkcija informativna te, djelomično, inspirativna, a njihova vrijednost u tome što omogućuju integraciju vlastitog iskustva s onim naučenim iz svjetske prakse. U tom kontekstu, u ovom se dijelu prikazuju primjeri dobre prakse, a pri njihovu odabiru vodilo se računa da je primjer kompatibilan s prevladavajućim resursima grada Šibenika i Županije, a kvaliteta prikazane atrakcije službeno verificirana nagradama na natjecanjima za najbolju kulturnu i/ili turističku atrakciju države ili regije i/ili verificirana u znanstvenim krugovima, bilo da je o njoj objavljena studija slučaja ili je dio šire analize u znanstvenim časopisima posvećenim turizmu i/ili baštini. Pri tome, detaljne informacije o atrakciji dobivene su s Internet stranica same atrakcije te iz ostalih relevantnih izvora na internetu (stranice profesionalnih udruženja, regionalnih dnevnih novina i poslovnih časopisa i sl.).

Kao primjer dobre prakse uzeti su: grad-komuna Calcata (Italija), utvrđeno srednjevjekovno selo Sveti Stjepan Sasonski (Regija Abruzzo, Italija), tvrđava Citadela Spandau (Berlin, Njemačka), grad Ávila (Španjolska), grad Solin (Hrvatska) i grad Trogir (Hrvatska). Navedeni predstavljaju primjere gdje je kulturno povijesna baština na najbolji način iskorištena za promociju turističke destinacije. Značaj destinacija vidljiv je iz prestižnih nagrada koje su osvojile kao i uvrštavanje na popis UNESCO-ve zaštićene kulturne baštine.

Calcata je primjer malog utvrđenog grada čiji je kulturno-turistički razvoj temelji na očuvanju povijesnih obilježja grada u kojem je dobro očuvan duh nekadašnjeg načina života. Jedan od glavnih postignuća grada je dobivanje oznaka **Bandiera Arancione** (Narančasta zastava) dodijeljena od **Touring Cluba**¹.

Slično kao i Calcata tako i utvrđeno srednjevjekovno selo **Sveti Stjepan Sasonski** temelji svoj kulturno-turistički razvoj na očuvanju izvornosti i tradicije zbog čega je destinacija uvrštena u Mrežu najljepših sela Italije (I borghi più belli d'Italia)².

¹Bandiera Arancione (narančasta zastava na talijanskom) je priznanje za kvalitetu koju dodjeljuje Touring Club Italiano malim gradovima (15.000 stanovnika ili manje) u Italiji za postizanje izvrsnosti u turizmu, ugostiteljstvu i okolišu.

²I borghi più belli d'Italia- Klub koji popisuje sela sa snažnom umjetničkom i povijesnom podlogom. Cilj joj je pomoć u očuvanju i revitalizaciji malih kulturnih središta za koje je karakteristična velika depopulacija stanovništva.

Citadela Spandau je dobro očuvana renesansna vojna tvrđava koja je preuređena u muzej. Svoj kulturno-turistički razvoj temelji na promociji muzejskih sadržaja, kao i na bogatom manifestacijskom sadržaju.

Ávila je povijesni utvrđeni grad prepoznatljiv po svojim srednjovjekovnim bedemima, velikom bogatstvu očuvane kulturne baštine kao i po bogatom kulturnom sadržaju koji nudi. Primjer je dobre strategije upravljanja kulturno-turističkom ponudom. Grad je 1985. Stavljen na **popis kulturne baštine zaštićene pod UNESCO-om**.

Solin kao antički grad sa dobro očuvanom arheološkom baštinom i **Trogir** kao povijesni grad **zaštićen UNESCO-om** dobar su hrvatski primjer upravljanja kulturno-turističkom ponudom grada.

2. PRIMJERI NAJBOLJE PRAKSE

2.1. Stari grad Calcata (Calcata, Italija)

Grad-komuna Calcata se nalazi u provinciji Viterbo koja pripada regiji Lacij, a smješten je 47 km sjeverno od Rima. Graniči sa gradovima: Faleria, Magliano Romano, Mazzano Romano, Rignano Flaminio. Primjer je jednog od dobro očuvanog srednjevjekovnih utvrđenog grada.

Slika 1 Calcata

Izvor: Valorizzazione dei borghi storici minori-Strategie di intervento

Zbog straha od erupcije vulkana 1930. godine stanovnici napuštaju utvrđeni povijesni centar zbog čega sele u najbliži centar Calcata Nouva (Nova Calcata). Nakon trideset godina prazni povijesni centar naseljavaju brojni umjetnici i hipiji, gdje kasnije kupuju i svoje domove te započinju sa obnovom grada. Doseljenici grade novu kulturu življenja temeljenu na vegetarijanstvu, održivosti, umjetnosti i alternativnoj prehrani. Zbog toga su stvorene dvije skupine: ona koja promovira vegetarijansku kulturu i druga koja promovira teritorij i bioarhitekturu.

2.1.1. Infrastruktura i interpretacija

Posebna zanimljivost grada je park pod nazivom **Parco della Val Treja** koja se nalazi na centralnom trgu; Park je izgrađen 1982. godine a zauzima prostor od 650 hektara. Obilježja krajolika su kanjoni rijeke Treje, okomiti vulkanski zidovi okruženi brdima na kojima su zasađeni ratarski usjevi, voćnjaci, vinogradi, maslinici i lješnjaci. Najznačajniji dio parka je **arheološko nalazište**. To su ujedno i najstarija arheološka nalazišta regije koji datiraju još iz Brončanog doba (1440.-1200.pr.Kr.). Tu se nalazi i **nekropola** (od IX-VIII stoljeća do IV-III

stoljeća). Većina iskopina koja su izvršena tokom 19.stoljeća i prve polovice 20. stoljeća nalaze se u **Arheološkom muzeju Civita Castellana** kao i u nacionalnom muzeju Villa Giulia u Rimu.

Slika 2 Parco della Val Treja

Izvor: <http://www.parcotreja.it/public/it/galleria/trejaCG/dispimage.asp?id=5>

U središtu grada nalazi se **trg** poznat i po skulpturama lokalnog umjetnika **Costantina Morosina**. U središtu se nalaze brojne umjetničke galerije, kafići i restorani. Ono što daje dodatnu vrijednost dvorcu je njegov smještajni kapacitet. Trenutno postoji više od 50 kreveta koje nude razni smještajni kapaciteti poput „bed & breakfast-a“, poznatog hotela „L'isola che non c'era“ i soba za iznajmljivanje.

Osim fascinantnog izgleda grada, smještajnog kapacitet, galerija i muzeja koje nudi grad se odlikuje po raznim događanjima povezani s umjetnošću i izložbama, kulinarstvom i glazbom. Najviše se događanja odvija tokom vikenda stoga je grad u tom periodu najčešće jako posjećen.

2.1.2. Upravljanje i intervencija

Za obnovu grada zaslužni su najviše stanovnici sela (slikari, kipari, fotografi, obrtnici, arhitekti i kreativci) koji su se doselili na spomenuto područje nakon 1960. godine. Ujedinjeni u šest udruga novi stanovnici pridonosili su kulturno-umjetničkoj valorizaciji grada. Jedna od takvih inicijativa bila je održavanje izložbi u šumi koja okružuje Calcatu, odnosno u poznatom muzeju „**L'Opera Bosco**“ -muzej umjetnosti u prirodi (L'Opera Bosco-Museo di arte nella natura). Poduzete su različite mjere vezane uz obnovu arhitektonskih građevina kao što je crkva **Il Gesu**; (talijanski *Chiesa del Gesù*), palača **Baronale Anguillarie** (*Palazzo baronale degli Anguillara*). Otvoreni su dućani rukotvorina, umjetnički ateljei, restorani.

Slika 3 Ulica Calacate nakon restauracije

Izvor: Valorizzazione dei borghi storici minori-Strategie di intervento

Najnovija intervencija lokalne samouprave je izgradnja 150 parkirnih mjesta nedaleko od sela, izgradnja amfiteatra i zelene zone, usvajanje regulative uređenja sela.

Zahvaljujući poduzetim mjerama valorizacije sela, odnosno poduzetim ulaganjima, prema podacima iz 2011. godine Touring Cluba³ može se zaključiti da se broj lokalnih stanovnika povećao približnom broju stanovnika koji je bio prisutan na početku stoljeća (1000 stanovnika), odnosno danas grad broji 924 stanovnika. Ovo je jedna od rijetkih individualnih intervencija obnove i valorizacije koju su proveli lokalni stanovnici. Broj turista se također povećao i prema registriranim podacima iz 2011. godine zabilježen je broj od 55.000 talijanskih i 5.000 stranih turista.

Jedan od glavnih postignuća grada je dobivanje oznaka **Bandiera Arancione** (Narančasta zastava) dodijeljena od **Touring Cluba**.⁴

Grad-komuna Calcata se može uzeti kao primjer odličnog razvoja kulturnog turizma unutar utvrđenog povijesnog grada koji je svoju kulturno-turističku ponudu razvio zahvaljujući ulaganjima lokalnog stanovništva u potpunu obnovu grada koja je provedena u skladu sa njegovim povijesnim izgledom kako bi se sačuvao duh prošlosti. Isto tako se može navesti i kao primjer dobre prakse zbog poticanja razvoja tradicionalnih obrta i trgovina. Komuna ne pruža veliki smještajni kapacitet, ali je izvrsno prilagođena povijesnom izgledu grada. Dobar je primjer ponovnog vraćanja velikog broja iseljenog stanovništva.

³ Touring Club Italiano je vodeća talijanska nacionalna turistička organizacija

⁴ Bandiera Arancione (narančasta zastava na talijanskom) je priznanje za kvalitetu koju dodjeljuje Touring Club Italiano malim gradovima (15.000 stanovnika ili manje) u Italiji za postizanje izvrsnosti u turizmu, ugostiteljstvu i okolišu.

2.2. Sveti Stjepan Sasonski (Regija Abruzzo, Italija)

Sveti Stjepan Sasonskije utvrđeno srednjevjekovno selo koje se nalazi na vrhu brda u podnožju Gran Sassa na 1.251 m nadmorske visine. Okruženo je krunom nižih planina koje pridonose posebnoj prirodnoj atmosferi sela. Selo se nalazi unutar Nacionalnog parka Gran Sassa i Planine Laga u najvišoj regiji Apenina. Smješteno u provinciji L'Aquila regije Abruzzo.

Slika 4 Selo Sveti Stjepan Sasonski

Izvor: <http://500px.com/photo/25553115>

Selo je dobilo naziv *Sessania* ili *Sextania* još u rimskom dobu prema svecu zaštitniku sela. Građevine ovog područja uglavnom su izgrađene u razdoblju od 11. do 15. stoljeća. Sveti Stjepan je od 12. stoljeća bio dio Barunije Carapelle koja je uključivala: Castel del Monte, Colascio, Capestrano, Carapelle, Castelvechio, Ofena, i Villa S.Luca. Teritorij je 1569. godine postao vlasništvo obitelji Medici sve do 1743. godine. Njihova prisutnost imala je značajan gospodarski utjecaj na selo zbog njihovih jakih trgovačkih veza sa Firencem, posebno u trgovini vunom. U 18.st. Sveti Stjepan je postao dio Napuljskog kraljevstva nakon čega je zbog krize ovčarstva došlo do velike emigracije stanovnika u Ameriku.

2.2.1. Infrastruktura i interpretacija

Ono što je davalo poseban izgled gradu je **Toranj obitelji Medici** koji se nalazio u samom centru sela, simbol Svetog Stjepana koji je ujedno i simbol Abruzzo. Na žalost, toranj je uništen nakon velikog potresa 2009. godine u L'Aquili. Od ostalih poznatih građevina tu se

nalazi **Kraljeva kuća** (*Casa del Cavaliere*), pariška crkva sa kipom **Djevice Marije** u boji terakote i crkva iz 17.st. **Madonna od milosti** (*Madonna delle Grazie*).

Slika 5 Grb obitelji Medici na vratima Istočnih vrata i toranj obitelji Medici

Izvor: Valorizzazione dei centri storici minori-strategie di intervento i http://en.wikipedia.org/wiki/File:Santo_Stefano_di_Sessanio.jpg

Oko malog jezera Svetog Stjepana pronađeni su tragovi naselja koji datiraju iz doba neolitika.

Sveti Stjepan je poznat po proizvodnji leće i svake godine prvog vikenda u rujnu tu se odvija poznati **Festival leća** (*Sagra Della Lenticchia*) koji posjećuju brojni posjetitelji uživajući u raznim jelima napravljenim od leće. Osim ovog događaja popularni događaji su i **Cvijet za bika** (*Un Fiore Per La Torre*) –turistički izlet kojeg provode botaničari Istraživačkog centra cvijeća Apenina kojim provode turiste od antičkog sela kroz područje Condole gdje se uzgaja poznata leća, **trekingom kroz padine Gran Sassa** te na poznati festival **Tango Dream**. Smještaj u samom centru Svetog Stjepana pružaju hoteli kao što su: hotel **Sextantio Albergo Diffuso** koji nudi 27 soba a nalazi se samom centru naselja, **Bed&Breakfast-Residenza La Torre** koja nudi apartmanski smještaj.

Slika 6 Soba hotela Sextantio Albergo Diffuso

Izvor:http://www.designhotels.com/hotels/europe/italy/santo_stefano_di_sessanio/sextantio_albergo_diffuso

2.2.2. Upravljanje i intervencija

Projekt *Valorizacije malih povijesnih sela* je projekt obnove koji se bavi očuvanjem kulturne baštine malih sela, njihove izvornosti i tradicije kao i njihove turističke valorizacije kojom bi se potaknuo povratak lokalnog stanovništva u navedena središta.

Projekt je dobar primjer povezivanja javnog i privatnog sektora. Donatori koji su omogućili investicije u svrhu obnove sela su: Banka di Credito Cooperativo, grad Bresso, Enel, Fondacija Micron, Institut Caporale, fondacija Cassa di Risparmio provincije L'Aquile, Gospodarska komora L'Aquile.

Udruženi tehnički sponzori su: Arterija-instalacija umjetničkih objekata, grupa Spee, Sandritana Viaggi, kazalište Stabile iz Abruzza, Sextantio S.p.A.

Ostali pokrovitelji su: Grad Firenca, Ministarstvo upravljanja kulturnom baštinom i kulturnim aktivnostima, Ministarstvo turizma.

Projektom je potaknut **razvoj dućana** koji su prilagođeni djelatnostima lokaliteta koje su povezane sa razvojem tradicionalne „sassonske kuhinje“, domaćim obrtništvom, lancem proizvodnje vune.

Projekt je potaknuo razvoj održivog turizma i uvrštavanju sela u mrežu **Najljepših sela Italije** (*I Borghi più Belli d'Italia*). Pridonio je izgradnji novih smještajnih kapaciteta (danas postoji 200 soba u samom centru, a hotel Diffuso Sextantie čini 30% smještajnog kapaciteta sela), **restauraciji građevina, spomenika, kuća stanovnika**. Jedan od važnijih učinaka projekta je i otvaranje novih radnih mjesta za lokalno stanovništvo. Osim povećanja smještajnog kapaciteta sela otvoreno je šest dućana, konferencijska sala, centar za relaksaciju.

Slika 7 Restaurirana kongresna dvorana

Izvor: Valorizacija malih povijesnih sela (*Valorizzazione dei borghi storici minori, Strategie di intervento*)

O tome koliki je napredak napravljen za promicanje kulturno-turističkog razvoja Svetog Stjepana Sasonske govori upravo njegovo uvrštavanje u Mrežu najljepših sela Italije (*I Borghi più Belli d'Italia*). Projekt obnove malih sela doprinjeo je održivom turističkom razvoju

lokaliteta te predstavlja dobar primjer kako bi se moralo ulagati u turistički razvoj lokaliteta a da se pri tome očuva njegova izvornost i promiče tradicija.

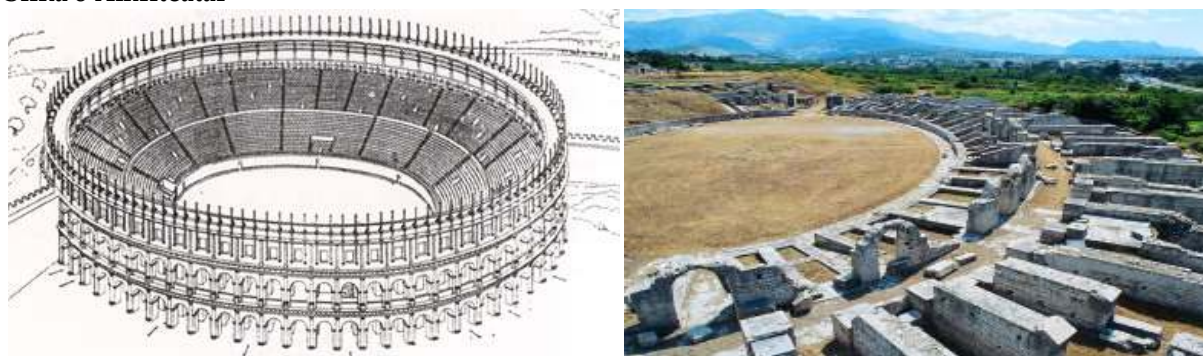
2.3. Solin (Hrvatska)

Salona je prvotno bila obalno uporište i luka ilirskih Delmata u neposrednoj blizini Traguriona i Epetiona, kolonija isejskih Grka. U to vrijeme u Saloni je pored domaćih Ilira i grčkih doseljenika živio i velik broj Italika. Nakon građanskog rata između Cezara i Pompeja 48. g. pr. Krista Salona je dobila status rimske kolonije, te postaje središtem Ilirika, kasnije provincije Dalmacije.

2.3.1. Infrastruktura i interpretacija

Zahvaljujući utjecaju antike postoji brojne građevine koje se mogu vidjeti na ovom području iz tog razdoblja a to su: **monumentalna istočna gradska vrata tzv. porta Caesarea, forum, teatar, terme i amfiteatar** izgrađen u II stoljeću poslije Krista.

Slika 8 Amfiteatar

Izvor: <http://croatia.hr/hr-HR/Odredista/Mjesto/Solin?ZHNcMTM1LHBcNw%3D%3D>

Zahvaljujući ranoj pojavi kršćanstva na ovom području (3. stoljeće) podignute su i razne kršćanske građevine kao što su: **Manastrine Kapljuč i Marusinac** u kojim su pokopana tijela mučenika ubijenih u vrijeme Dioklecijanovih progona, **bazilike, Episkopalni centar** (podignut krajem IV. i početkom V.st.), samostani Rižnice i Crkvina. U crkvi je pronađen i nadgrobnu ploču kraljice Jelene koja svjedoči o tome da je ona bila žena kralja Držislava i majka kralja Mucimira. U narteksu bazilike pronađen je i sarkofag kraljice što ga čini prvim poznatim mauzolejom hrvatskih kraljeva.

Slika 9 Natpis na sarkofagu kraljice Jelene

Izvor: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/hr/8/8e/Natpis_na_sarkofagu_kraljice_Jelene_976.jpg

Ono što daje veliku vrijednost gradu za razvoj turizma je bogato kulturno ljeto koje obiluje nizom vrijednih manifestacija koje imaju i međunarodni karakter *Ethno ambient festival* i *Međunarodni festival karikatura*.

Slika 10 Međunarodni festival karikatura

Izvor: <http://solin-info.com/hr/kalendar-dogadanja/solinsko-kulturno-ljeto/medunarodni-festival-karikatura/>

Slika 11 Ethno ambient festival

Izvor: <http://solin-info.com/hr/kalendar-dogadanja/solinsko-kulturno-ljeto/ethnoambient-salona/>

Među ostalim važnijim aktivnostima koje se odvijaju u gradu su gastronomska manifestacija pod nazivom *Iz Solinskog lonca*, *Festival turističkog filma*, *procesija za Dan Grada* odnosno *Blagdana Male Gospe*, *Ribarska fešta* kao i održavanje večeri poezije, dramskih predstava i slično.

U svrhu obogaćenja turističke kulturne ponude kao i edukacije djece i mladih o povijesnoj kulturnoj baštini grada **Turistička zajednica** u suradnji sa **Umjetničkom akademijom u Splitu** organizira dvije manifestacije.

Jedna od njih je organizacija radionica antičkih mozaika koja će se održati u sklopu arheološkoga kompleksa Salone, u vrtu Tusculuma, a druga je izvedba dramske predstave "Trojanke", grčkog dramatičara Euripida, koja će se također odvijati u vrtu Tusculuma. Smještajni kapacitet grada čini: Novootvoreni hotel President sa 5 zvjezdica koji nudi 92 sobe i 4 apartmana; Hostel Jadro koji raspolaže sa 32 sobe; Kamena kućica smještena u kamenoj vili u Mravincima; apartmanski smještaj, kuće za odmor i slično.

2.3.2. Upravljanje područjem

Sukladno Zakonu o zaštiti kulturnih dobara (NN 66/99) za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem, u sklopu svoga djelokruga skrbe i odgovorna su tijela državne uprave, tijela lokalne samouprave i uprave i tijela lokalne samouprave u području kulture, prostornog planiranja i uređenja prostora, zaštite okoliša, graditeljstva, stambenog i komunalnog gospodarstva, turizma, financija, unutarnjih poslova i pravosuđa sukladno zakonu i drugim propisima.

U 2012. godini Ministarstvo kulture odobrilo je financiranje projekata namijenjenih očuvanju antičkog nalazišta Salone sljedećim institucijama:

- **Arheološkom muzeju Split** za projekt „Amfiteatar i arheološki lokalitet Episkopalni centar“; „Teatar“ i Marusinac, sjeverni dio tzv. Basilicae discopertae
- **Muzeju hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu** za projekt „Rupotine - antički i srednjovjekovni lokalitet Crikvice Sv. Ilija“.

Za održavanje kulturnih manifestacija (brojnih koncerata i Solinskog kulturnog ljeta) u gradu zadužen je **Dom kulture Zvonimir**. Dom kulture osnovan je 1991. godine a danas zapošljava 15 djelatnika koji se bave pripremom i organizacijom brojnih kulturnih priredbi, izdavačkom djelatnošću i restauracijom antičke keramike te izradom autentičnih suvenira nastalih na salonitanskoj odnosno starohrvatskoj spomeničkoj podlozi.

Osim Doma kulture za organizaciju kulturnih događanja zadužena je i **Turistička zajednica**. Zadaće Turističke zajednice su također poticanje, koordinacija i organiziranje kulturno-umjetničkih priredbi, poticanje održavanja kulturno-povijesnih spomenika i njihovo uključivanje u turističku ponudu u svrhu obogaćivanja turističke ponude grada.

Grad se može navesti kao primjer dobrog upravljanja kulturno-turističkom ponudom koja se temelji na postojanju bogate arheološke baštine koja potječe iz antičkih vremena. Kao što je već spomenuto vidljivo je i to da se mnogo ulaže i u očuvanje arheoloških spomenika putem projekata koje financira Ministarstvo kulture. Osim dobre promocije grada koji je sam po sebi

predstavlja arheološki spomenik rimskog doba važno je spomenuti da se sve više ulaže i u promociju kulturnih događanja.

2.4. Trogir (Hrvatska)

Trogir je povijesni grad i luka na jadranskoj obali u Splitsko-dalmatinskoj županiji. Nalazi se 27 km zapadno od grada Splita. Od 1997, povijesna jezgra Trogira uvrštena u UNESCO-ov popis Svjetske baštine.

Slika 12 Grad Trogir

Izvor: <http://tztrogir.hr/#52458>

Grad su osnovali grčki kolonisti s otoka Visa u 3. stoljeću. Ime mu dolazi od grčke riječi „Tragos“ što znači jarac.

2.4.1. Infrastruktura i interijer

Grad ima bogato kulturno i povijesno nasljeđe. Stara gradska jezgra formirana je između 13. i 15. stoljeća unutar obrambenog zida, a obnovila ju je Venecija u 15. stoljeću. U to doba izgrađene su dvije građevine koje su očuvane i do danas: Tvrđava Kamerlengo i Kula Sv. Marka.

Slika 13 Tvrđava Kamerlengo i kula Sv. Marka

Izvor: <http://tztrogir.hr/#52561>

Na ulazu u grad nalaze se poznata renesansna vrata iz 17. stoljeća sa skulpturom Blaženog Ivana Orsinija.

Slika 14 Kapela Ivana Orsinija

Izvor: <http://www.agefotostock.com/en/Stock-Images/Rights-Managed/IBR-1361448>

Na glavnom gradskom trgu nalazi se i katedrala Sv. Lovre građena od 13. do 15. stoljeća čiji ulaz krase najznačajniji srednjovjekovni portal na istočnom Jadranu te u ovom dijelu Europe. Nazvan je po njegovu autoru Majstoru Radovanu koji ga je isklesao 1240. godine. Trogirska katedrala sv. Lovre je jedan od najznamenitijih trogirskih spomenika i UNESCO-va zaštićena svjetska baština. Kapela Svetog Ivana Trogirana, smještena u crkvi, jedan je od najljepših renesansnih spomenika u Europi. U katedrali ima više grobnica glasovitih trogirskih obitelji (Lučića, Andreisa, Kazotića, Bugoforte i drugih), kao i ona kneza Mladena III. Šubića Bribirskog, «Štita Hrvata», te humanista Frane Frankvila Andronika.

Slika 15 Radovanov portal

Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Trogir_cathedral_entrance.jpg

Na glavnom gradskom trgu je gradska loža iz 14. stoljeća, toranj sa satom, te crkvice Sv. Sebastijana koja je sagrađena u renesansnom stilu.

Osim spomenutih znamenitosti važno je istaknuti i Muzej grada Trogira u kojem se nalaze biblioteka obitelji Garagnin - Fanfogna, lapidarij - zbirka kamenih ulomaka i skulpture od antike do baroka te galerija slika istaknute hrvatske slikarice Cate Dujšin – Ribar .

Poznatije crkve koje se nalaze u gradu su: Crkva Sv. Petra, crkva Sv. Barbare, Riznica i samostan Sv. Barbare, Župa Gospe od Karmela, Župa gospe od Anđela.

Slika 16 Kip sv. Petra Nikole Firentinca na glavnom ulazu u crkvu Sv. Petra

Izvor: <http://tztrogir.hr/#52555>

Grad nudi bogat kulturni sadržaj, a jedan od poznatijih manifestacije je poznati trodnevni „Srednjevjekovni festival“ koji se odvija u svibnju, a rekonstrukcija je srednjevjekovnog načina života te prikaz osnovnih društvenih čimbenika tog vremena: trgovine, obrtništva, jela, pića, vjerovanja.

Slika 17 Srednjevjekovni festival

Izvor: <http://www.trogir.hr/GradTrogir/index.php/579-srednjovjekovni-festival-trogir-2013>

„Fort Beats“ – koncert međunarodnog karaktera koji se odvija u kuli Kamerlengo tokom kolovoza, Festival sretnog trenutka – Kairos (festival na kojem se odvijaju arheološke radionice, antički sajam, prezentacija antičkih jela i pića), Jadranstar –međunarodni festival pjesme i plesa, festival pjevača-amatera- Prvi glas Dalmacije, sajam „Vridne ruke obale, zagore i škoja“ - te razni drugi glazbeni kulturni sadržaji koji se odvijaju najviše u ljetnim mjesecima.

Slika 18 Vridne ruke obale, zagore i škoja

Izvor: <http://tztrogir.hr/#52436>

2.4.2. Upravljanje

Sukladno Zakonu o zaštiti kulturnih dobara (NN 66/99) za zaštitu i očuvanje kulturnih dobara, za određivanje mjera zaštite i nadzor nad njihovim provođenjem, u sklopu svoga djelokruga skrbe i odgovorna su tijela državne uprave, tijela lokalne samouprave i uprave i tijela lokalne samouprave u području kulture, prostornog planiranja i uređenja prostora, zaštite okoliša, graditeljstva, stambenog i komunalnog gospodarstva, turizma, financija, unutarnjih poslova i pravosuđa sukladno zakonu i drugim propisima.

Upravni odjel za gospodarstvo, turizam i društvene djelatnosti sukladno članku članka 74. I 76. Zakona o financiranju javnih potreba u kulturi (NN 47/90, 27/93, 38/09) zaduženo je za financiranje djelatnosti kao što su: programi turističke promidžbe Grada Trogira, programsku djelatnost ustanova u kulturi, programi poticanja i razvitka kulturno – umjetničkog amaterizma, akcije i manifestacije u području kazališne, glazbeno – scenske, glazbene i plesne djelatnosti i sl.

Za djelatnosti poticanja i organiziranja kulturnih, zabavnih, umjetničkih, sportskih i drugih manifestacija koje pridonose obogaćivanju turističke ponude zadužena kao i za promociju turističke destinacije zadužena je Turistička zajednica grada Trogira.

Preporuke

Iz tablice je moguće vidjeti da se broj turista (domaćih i stranih) u posljednje tri godine u gradu Trogiru povećao. Broj stranih turista se od 2010. godine povećao za 9,6%, dok se broj domaćih turista povećao za 20%.

Tablica 1 Prikaz broja dolazaka stranih i domaćih turista na području grada Trogira

Dolasci turista		
Godina	Domaći	Strani
2010.	2 804	55 283
2011.	2 986	60 688
2012.	3 509	61 161

Izvor: Analiza turističke sezone 2010., 2011. i 2012.godine na području Splitsko-dalmatinske županije

Prema statističkim podacima koji govore o stalnom porastu broja turista vidljivo je da upravljanje turističkom ponudom grada donosi dobre rezultate. Navedeni primjer razvoja turističke ponude grada Trogira temeljen je na unaprjeđenju i promociji kulturnog sadržaja grada kroz brojne manifestacije među kojima se posebno ističe oživljavanje srednjovjekovne tradicije grada putem održavanja Srednjovjekovnog festivala, zatim organiziranja arheoloških radionica i antičkih igara- (Festival sretnog trenutka – Kairos) kao i dobre promociju kulturnih znamenitosti grada može poslužiti kao dobar primjer kojim bi se mogao usmjeriti razvoj kulturnog turizma.

2.5. Citadela Spandau (Berlin, Njemačka)

Citadela⁵ Spandau je tvrđava iz 16. st. koja se nalazi u Berlinu. Izgrađena kako bi služila zaštitila grad Brandenburg. To je najbolje očuvana renesansna tvrđava u sjevernom dijelu Europe koja se isključivo koristi u kulturne svrhe. Unutar tvrđave nalazi se i poznati Julijev toranj koji je sagrađen u 12. st. čime predstavlja najstariju građevinu Berlina. Citadela je kroz povijest imala različite namjene, pa je tako npr. bila tvornica streljiva tokom Tridesetogodišnjeg rata, a bila je i spremište otrovnog plina tijekom Drugog svjetskog rata. Danas je muzej i nudi bogat kulturni sadržaj kao što su izložbe koncerti i druga događanja. Tvrđava predstavlja najposjećeniji kulturni centar u Berlinu.

Slika 19 Citadela Spandau

<http://www.trivago.com/berlin-8514/palace--castle/spandau-citadel-16470/picture-i8310361>

2.5.1. Infrastruktura

Unutar Citadele nalaze se različite građevine koje su služile ili za obranu ili kao domovi stanovnika. Danas se tu nalazi mnoštvo dvorana sa raznim namjenama: od izložbenih prostora do dvorana za održavanje koncerata, različitih zabavno-kulturnih sadržaja i slično. Na sljedećoj slici prikazana je konstrukcija cijele Citadele.

⁵ Citadela je pojam koji označava naj snažnije utvrđeni, obično središnji dio utvrde, uporišta. Prostor smješten unutar grada, a opet izdvojen. Pojam je u ranom novom vijeku izveden iz talijanskog cittadella, što znači "mali grad" (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Citadela>)

Slika 20 Različite zone Citadele

Izvor: <http://www.planetware.com/map/spandau-citadel-map-d-spand.htm>

(A) Bastion kralja	(1) Zapovjednikova kuća (gatehouse, ticket-office)
(B) Bastion kraljice	(2) Zapovjednička (citadela)
(C) Brandenburg bastion	(3) Palas (muzej)
(D) Bastion prestolonasljednika	(4) Julijev toranj
(E) Glava svinje (Schweinekopf) Bastion	(5) Topnički toranj (Cavalier)
(F) Zapadni zid-zavjesa	(6) Magazin
(G) Sjeverni zid-zavjesa	(7) Otto-Banning škola
(H) Istočni zid-zavjesa	(8) Novi Arsenal
(I) Južni zid-zavjesa	(9) Ostaci Starog Arsenala
	(10) Statua Albrechta Beara

Kazamat sa dva bastiona Kraljica i Kralj nalaze se u sjevernom dijelu Citadele. Taj prostor se može koristiti samo za izlete s vodičem u razdoblju od kolovoza do travnja zbog postojanja zaštićenih područja hibernacije šišmiša.

Slika 21 Hodnik i pogled sa utvrde

Izvor: Self Analysis Spandau Citadel

Posebno značajno mjesto je Ravelin „Svinjina glava“ koja se može posjetiti samo brodom.

Izvor: Self Analysis Spandau Citadel

U barutani Bastiona Kralja nalazi se restoran “Zitadellen Schänke”.

Topnički toranj u Bastionu prestolonasljednika koristi se kao prostor za umjetničke izložbe.

Slika 22 Prostor za izložbe u topničkom tornju

Izvor: Self Analysis Spandau Citadel

Slika 23 Gotički hodnik

Izvor: Self Analysis Spandau Citadel

Palas (15 st.): na slici iznad je prikazan gotički hodnik koji se koristi za održavanje koncerata i događanja, na gornjem katu se nalazi arhiva Spandau-a.

2.5.2. Upravljanje

Citadela je danas je u vlasništvu distrikta Spandau koja ima status općine, a pripada saveznom gradu Berlinu. Dvorac je vrlo važan zbog razvoja turizma općine koja se promovira kao *grad-citadela*.

Nakon Drugog svjetskog rata započinje civilno korištenje grada. Tada je u dvorcu bila otvorena građevinska škola. Za turističke posjete bili su namijenjeni samo Julijev toranj, Palača i Ulaz. Nakon škole otvoren je Muzej pretpovijesti i Rane povijesti pruske kulturne baštine. No, nakon ujedinjenja Njemačke, plan upotrebe Citadele se promijenio. Današnji plan je otvoriti što više prostora koji će se moći posjećivati.

Tokom zadnjih desetljeća ulagalo se u rekonstrukciju i renoviranje Citadele. Država i grad Berlin su investirali u održavanje i zaštitu povijesnog nasljeđa kao i atraktivne turističke ponude.

U Citadeli se nalazi nekoliko izložbenih prostorija, koncertnih dvorana, među ostalim i izložbi oružja kao i srednjovjekovni židovski nadgrobnji spomenici. Tu se nalaze i umjetnički ateljei kao i veliko dvorište kao mjesto održavanja srednjovjekovnih festivala i koncerata na otvorenom sa svjetski poznatim umjetnicima kao što su: Bob Dylan, Nigel Kennedy, Norah Jones, Lou Reed i mnogi drugi. Posjet od 10.000 turista je zabilježen za vrijeme održavanja koncerta Lou Reed-a.

Trenutno je najvažniji projekt održavanje i restauracije dvije zgrade Citadele kao i pripremanje izložbe pod nazivom *Otkrivanje spomenika Berlina* koji će biti otvoreni 2014. godine. U 8. Kući prostora Citadele, magazinu, biti će stalni prostor za održavanje izložbe „političkih“ spomenika. Budžet kojim se raspolaže za obnovu građevine je 14 milijuna eura koje će osigurati Europski fond za regionalni razvoj.

Može se reći da je Citadela Spandau dobar primjer upravljanja srednjovjekovnom tvrđavom koja je pretvorena u muzej. Zahvaljujući održavanju brojnih spomenutih izložbi, preuređenju dvorana u izložbene prostore, muzejskoj promociji i sve većoj otvorenosti i prilagođenosti potražnji posjetitelja, održavanju raznih festivala i bogatoj koncertnoj ponudi može se uzeti kao dobar primjer koji bi se mogao primijeniti u skladu s razvojem bilo koje druge kulturne destinacije.

2.6. Ávila (Ávila, Španjolska)

Grad Ávila u Španjolskoj se može navesti kao primjer grada koji odlično iskorištava sve svoje kulturne resurse u svrhu razvoja turističke konkurentnosti kao glavnog obilježja prepoznatljivosti destinacije.

Slika 24 Grad Avila

Izvor: <http://www.sacred-destinations.com/spain/avila>

Avila je najjužnija provincija autonomne pokrajine Kastilje i Leona. Provincija se sastoji od 248 općina, a u njoj živi 171,000 stanovnika.

Slika 25 Provincija Ávila unutar Autonomne pokrajine Kastilje i Leona

Izvor: <http://www.tradecyl.es/delegaciones.php>

Istoimeni grad Ávila je glavni grad provincije, a smješten je se na 1.131 m nadmorske visine.

Grad se od 1985. godine nalazi na listi UNESCO-ve kulturne baštine.

Razvoj grada počinje za vrijeme dolaska Kelta i Vetona na ovim područjima između 4. i 2. stoljeća prije Krista. Današnji izgled grada rezultat je utjecaja Rimljana koji su živjeli na ovim području. Smatra se da su Rimljani bili jedni od prvih koji su započeli sa izgradnjom poznatih zidina, kasnije poznatih kao Srednjovjekovne zidine.

Slika 26 Srednjovjekovne zidine grada Ávile

Izvor: <http://www.britannica.com/EBchecked/media/167426/Medieval-city-walls-surrounding-ancient-Avila-Spain>

2.6.1. Infrastruktura i interpretacija

Najznačajnija znamenitost grada su njegove tzv. „Srednjovjekovne zidine“ sagrađene od smeđeg granita oko 1090. godine koje sadrže osamdeset i osam kula i devet ulaza a i danas se zahvaljujući ulaganju u njihovo očuvanje i renovaciju nalaze u odličnom stanju.

U gradu se nalazi i gotička katedrala koja svojim utvrđenim zidovima i dva masivna tornja više podsjeća na tvrđavu.

Slika 27 Katedrala u Ávili

Izvor: <http://www.sacred-destinations.com/spain/avila-cathedral>

Jedna od zanimljivijih građevina su i maurski dvorac, romaničke crkve iz 12. st. (San Vicente, San Pedro) i renesansna Don Diego del Águila iz 16. st. Romanička crkva sv. Petra (Iglesia de San Pedro).

U gotičkom samostanu sv. Tome (Santo Tomás) nalazi se nadgrobni spomenik kraljevića Ivana kojeg je u 15. stoljeću dala izgraditi kraljica Izabela I. Kastiljska. Nadgrobni spomenik je rad firentinskog kipara Domenica Fancellija.

Slika 28 Nadgrobni spomenik kraljevića Ivana

Izvor: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:%C3%81vila._Real_Monasterio_de_Santo_Tom%C3%A1s_9.JPG

U gradu se nalazi samostanu bosonogih karmelićanki (La Encarnación) iz 1515. godine koji je iznimno poznat jer je u njemu živjela sveta Terezija Avilska, ujedno i zaštitnica Španjolske koju je Papa Pavao VI. proglasio ju je naučiteljicom Katoličke crkve, 27. rujna 1970.

Upravljanje razvojem

Plan de Excelencia je strateški nacionalni dokument razvoja konkurentnosti turizma koji je 1999. Financijski instrumenti koji su propisani strategijom bili su raspoređeni za razdoblje od četiri godine. Glavni ciljevi strategije su bili uvođenje raznolikosti turističke sezone, poboljšanje marketinške strategije, uređenje povijesnih centara, renoviranje infrastrukture, prilagodba hotela i restorana određenim kvalitativnim standardima.

Ávila je spomenutu strategiju provela putem kolektivnog sporazuma Ministarstva gospodarstva i Regije Castilla y León i Općine Ávila.

Kako bi se ostvarili određeni ciljevi razvoja kulturnog turizma Ávila stvorena je strategija razvoja kulturnog turizma pod nazivom: *Cultural Offer Quality Monitoring and Informed Long Term Strategic Planning*.

Aktivnosti koje se nastoje ostvariti strategijom su:

- Povećati broj noćenja, sa posebnim ciljem povećanja broja turista koji noće u gradu. Taj cilj se definirao nakon rezultata provedenog istraživanja koja su pokazala da se većina turista zadržava samo na jedan dan u gradu.
- Poboljšanje gradske turističke ponude. Poboljšanje strukture, promocije i raznolikosti turističke ponude.
- Pozicioniranje Ávile kao konkurentne turističke destinacije.

Definirano je pet aktivnosti kojima se misli ostvariti navedene ciljeve:

- a. Poboljšanje života grada
- b. Strukturiranje turističke ponude
- c. Obuka ljudskih resursa
- d. Marketing i komunikacijski plan

Ono što je napravljeno kako bi se ostvarilo poboljšanje uvjeta života stanovnika je **restauracija starih građevina, preoblikovanje u mjesta od kulturnog značaja** (stara crkva San Francisco koja se rekonstruirala u Općinsku koncertnu dvoranu), restauriranje fasada i obnavljanje ulica, osvjetljenje važnijih kulturnih građevina (npr. Katedrala i Zid) i obnavljanje javnih prostorija.

Jedan od značajnijih mjera koje je Grad poduzeo je i oslobađanje plaćanja ulaznica na svim kulturnim događanjima koje Grad organizira. Tako je jedna od mjera i obnavljanje **nekoliko kilometara Zidina** te organiziranje posebne manifestacije pod nazivom **Kazalište na Zidinama**.

Slika 29 Kazalište na Zidinama

Izvor: Case Study: Ávila - Cultural Offer Quality Monitoring and Informed Long Term Strategic Planning

Ostale aktivnosti koje su poduzete su stvaranje **putokaza**, **stvaranje novih proizvoda** (Centar za posjetitelje koji je posvećen mističnim fenomenima), **poboljšanje infrastrukture** (izgradnja Recepcije za posjetitelje).

Jedna od važnijih ciljeva Marketinške i komunikacije strategije je bilo uvrštavanje grada na listu **Svjetske kulturne baštine UNESCO-a** i optimiziranje ekonomskih resursa koji su vezani uz turističku promociju. Takve aktivnosti su: **stvaranje foto-arhiva**, **turističke web-stranice**, **pomoć u organizaciji sajmova**, **seminara i slično**.

Kako bi se povećao broj posjetitelja u gradu organizirane su posjete Zidinama utorkom, petkom i subotom. Utorkom je organiziran besplatan posjet Zidinama te se potaklo hotelske menadžere na organiziranje paketa: „hotel+organizirani izlet“.

Ostale ponude koje su omogućene u svrhu veće posjećenosti grada je gastronomska manifestacija pod nazivom **“Ávila en tapas”**, **Srednjevjekovni sajam**, **“Ronda de Leyendas”**.

Slika 30 Srednjevjekovni sajam

Izvor: Case Study: Ávila - Cultural Offer Quality Monitoring and Informed Long Term Strategic Planning

Grad Ávila se može navesti kao primjer grada koji odlično iskorištava sve svoje kulturne resurse u svrhu razvoja turističke konkurentnosti kao glavnog obilježja prepoznatljivosti destinacije. Primjeri dobrog upravljanja kulturno-turističkom destinacijom su: ulaganje u obnovu stare jezgre grada, obnavljanje zidina, prenamjena sakralnih građevina u mjesta održavanja kulturnih događanja, ulaganje u promociju turističke ponude grada, podrška organizaciji kulturnih manifestacija i kao najbitnije ostvarenje je uvrštavanje grada na popis kulturne baštine UNESCO-a.

Ulaganje u budućnost
Europska unija

Izradu ovog dokumenta je sufinancirala Europska unija

„Sadržaj ovog dokumenta isključiva je odgovornost autora *MICRO projekt d.o.o.*“

Za više informacija o EU fondovima posjetiti web stranicu Ministarstva regionalnoga razvoja i fondova Europske unije www.strukturnifondovi.hr.

Kontakt podaci:

Grad Šibenik

Trg palih branitelja Domovinskog rata 1, 22 000 Šibenik

Tel: 022/431-000

Fax: 022/431-099

E-mail: gradonacelnik@sibenik.hr

Web: www.sibenik.hr

Ministarstvo regionalnoga razvoja i fondova Europske unije

Samostalna služba za informativno-obrazovne aktivnosti

Račkoga 6, 10 000 Zagreb

Tel: 01/640-0600

Fax: 01/640-0631

E-mail: fondovi@mrrfeu.hr

Web: www.mrrfeu.hr

Središnja agencija za financiranje i ugovaranje programa i projekata Europske unije (SAFU)

Ulica grada Vukovara 284 (objekt C), 10 000 Zagreb

Tel: 01/459-1245

Fax: 01/459-1075

E-mail: info@safu.hr

Web: www.safu.hr